

To Cite This Article: Mirioğlu Kavuk, G. (2024). Az konuşulan bir kent hakkı olarak kamusal tuvaletlere erişimde cinsiyet temelli eşitsizlikler. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 53, 204-227. <https://doi.org/10.32003/igge.1398595>

AZ KONUŞULAN BİR KENT HAKKI OLARAK KAMUSAL TUVALETLERE ERİŞİMDE CİNSİYET TEMELLİ EŞİTSİZLİKLER

Gender-Based Inequalities in Access to Public Toilets as an Underdiscussed Urban Right

Güldane MİRİOĞLU KAVUK

Öz

Kadınların kamusal mekândaki hareketlilikleri yüzyıllardan beri çeşitli şekillerde sınırlandırılmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde tarihi değişimle birlikte, kamusal özel mekân bölünmesinin belirginleştiği 18. Yüzyılda kadınlara tamamen kapalı/yasak olan kamusal mekân, zamanla belirli mekânlara izin verilmesiyle kadınlara açılmıştır. Her ne kadar kadınlar kamusal mekânın çeşitli yerlerinde görünmeye başlasalar da bu görünürlüğe bir dizi sınırlılık eşlik etmiştir. Bu sınırlılıklar kimi zaman kadınların iffeti üzerinden tanımlanan norm ve yasaklara dayalı olurken kimi zaman da kamusal mekânın kadınlara açıldıkça sınırlı kalan hizmetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu sınırlılıklar, Henri Lefebvre'nin kavramsallaştırması olan kent hakkının cinsiyet temelli boyutuna işaret etmektedir. Kadınların kentsel hizmetlerin tümünden erkeklerle eşit bir şekilde faydalanmıyor oluşu bu makalenin temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu kapsamda makalede, en temel ihtiyaçlardan biri olan kamusal tuvaletler üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Çalışma, Türkiye'de bu konuda yapılmış çalışmaların azlığı nedeniyle kamusal tuvalet meselesini bir kent hakkı olarak düşünmeye kapı aralamak amacıyla uluslararası literatür incelemesi ile başlayıp, Balıkesir kenti örneğinde kamusal tuvaletlere dair cinsiyet temelli mekânsal farklara odaklanmıştır. Çalışma kapsamında Balıkesir kentinde kamusal tuvalet hizmetinin cinsiyet temelinde eşitsiz olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda kamusal tuvalet hizmetindeki bu eşitsizliklerin giderilmesi ve kadın ihtiyaçlarının dikkate alınması, kentsel yaşama katılımın önemli bir gerekliliğidir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyetlendirilmiş Mekân, Kent Hakkı, Kamusal Tuvalet

Abstract

Women's mobility in public spaces has been limited in different ways for centuries. Public space, which was once completely closed/forbidden to women in the 18th century (actually its history has changed in various parts of the World), was opened to women by allowing certain places over time. Although women began to be seen in various parts of the public sphere, this visibility was accompanied by several limitations. While these limitations are sometimes based on norms and prohibitions defined in terms of women's chastity, sometimes they arise from the services of the public space. These limitations point to the gendered dimension of the right to the city. The fact that women do not benefit from all urban services equally with men constitutes the main problem of this article. In this context, an analysis was made in the article on public toilets, which is one of the most basic needs. The study is based on an international literature review and focused on gender-based spatial differences in public toilets of Balıkesir city. The study revealed that public toilet service in Balıkesir city center is unequal on the basis of gender. Eliminating these inequalities in public toilet services and considering women's needs is an important requirement for participation in urban life.

Keywords: Gender, Gendered Space, Right to the City, Public Toilet

* Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, ✉ guldanege@hotmail.com

GİRİŞ

Kent coğrafyası ile ilgili feminist araştırmalar, sanayileşmeye dayalı kentleşme süreçleriyle “mekânın cinsiyet temelli bölünmesi” üzerine yoğunlaşmıştır. Çok daha eski bir tarihsel geçmişi olan kamusal-özel mekân bölünmesi sanayileşmeye dayalı süreçlerle birlikte kent mekânının, iş sahalarının erkeklerle, ikamet alanlarının ise kadınlara tahsis edilmişçesine, cinsiyet temelli mekân bölünmesini pekiştirmesi açısından eleştirilmiştir (Bondi, 1992, 1998, 2005; Bondi & Domosh, 1998; Bondi & Rose, 2003; Fenster, 1999; McDowell, 1993; Wilson, 1992). Buna göre sanayileşmeye dayalı süreçlerle üretim (sanayi) ve yeniden üretim (ev) alanlarının mekânsal bölünmesi merkez-kenar, kent-kasaba bölünmesi şeklinde cinsiyet temelli ayrı mekânları pekiştirmiştir. Bununla birlikte sanayileşme, kent mekânının çeşitli şekillerde kadınlara açılmasında da etkili olmuştur. Daha önce kamusal mekân, Viktoryen standartta tanımlanmış feminen aktiviteleri içeren orta sınıf kadın kimliği (Bondi & Domosh, 1998) ile sınırlı biçimde kadınlara açılmış iken kapitalizmin ucuz iş gücü için kadınlara ihtiyaç duyması, kadının kamusal alanda görünürlüğünü arttıran bir süreci başlatmıştır. Ancak kadınların kamusal mekânda bulunmaları karşısında kentsel kamusal hizmetler kadınların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır.

McDowell (1993) kent faaliyetlerine ilişkin bu yetersizlikleri batı kentlerinin arazi kullanımına dair patriarkal (ataerkil) varsayımlar olarak tanımlar. İlk feminist kent araştırmaları da, başlangıçta sanayileşmeye dayalı kentsel gelişme ile mekânın cinsiyet temelli bölünmesi çerçevesinde gelişmiş ve bunun da bir devamı olarak kadınların kentsel kamusal mekândan dışlanması, bu dışlanmayı üreten aktörler-pratikler ve kentsel hizmet yetersizlikleri bu konuda önem kazanan konular olmuştur. Bu kapsamda toplu taşıma saat ve güzergâhları, güvenlik, ışıklandırma, kamusal mekânsal düzenlemeler (kaldırım yüksekliği-bebek arabası kullanım ilişkisi vb.) gibi bir dizi konu incelenmektedir. Bu bağlamda kamusal tuvaletlere erişim konusu, Türkiye’de üzerine pek çalışma yapılmamış¹ son derece sınırlı kalmış bir konudur. Tuvalet hizmetine ilişkin kısıtlılıklar bireylerin kentteki hareket imkânını zayıflatması bakımından önemli bir konudur.

Kadınlar için Balıkesir kent merkezindeki bazı önemli noktalarda “yakın” denilebilecek mesafede kamusal tuvalet bulunmayışı, kamusal tuvalet bulunan noktalarda kamusal tuvaletlerin yeraltı ve dolayısıyla güvensiz konumları ile kamusal tuvaletlerin sayıca az olmaları bu araştırmanın temel problemidir². En temel ve evrensel bir ihtiyaç olduğundan dolayı kamusal tuvaletlere erişim başlı başına bir hakktır. Ayrıca kamusal mekânda bulunmayı kolaylaştırıcı ve-veya sınırlayıcı olması bakımından da bir kent hakkıdır. Bu çalışmanın amacı kamusal tuvaletleri, kentte bulunmayı mümkün kılan ya da engelleyen bir kentsel hizmet olarak düşünmek ve bu konuda cinsiyet temelli farkları ortaya koymaktır.

KAMUSAL TUVALET VE CİNSİYET MESELESİ

Kamusal tuvaletlerin ortaya çıkışı halk sağlığı ile ilişkili yasal gelişmelere dayanır. 1800’lerden önce bir lazımlık veya kovalı dolap şeklinde olan tuvaletler (Zurn, 2019), 1800’lü yıllarda, sıhhi tesisat donatısına sahip kapalı bir birim olarak gelişmiştir (Penner, 2013). Kamusal tuvaletlerin tarihsel gelişimine dair alanyazın kamusal tuvaletlerden önce erkekler için inşa edilen pisuvarlar olduğunu söyler. 1848’de halk sağlığı tedbir ilanının 1855’de Londra’yı kapsayacak şekilde gelişmesiyle; uygun yerlerde bakım, pisuvar, klozet, tuvalet vb. sağlanması yasalaşmışsa da takip eden 30 yılda bu konudaki gelişmeler erkekler için yapılan pisuvarlardı³ (Cavanagh & Ware, 1990). “1885 yılında İngiltere’de ilk yeraltı WC yani watercloset açılmış. Sadece erkekler için. Herhalde kadınların benzer ihtiyaçlar duyduğunu farz etmek en azından edebe aykırı olduğundan” (Gospodinov 2018: 39). Gospodinov (2018)’un bu sözleri bir kent hakkı olarak kamusal tuvaletlere erişimin cinsiyet temelli bir mesele

1 Bu kapsamda Türkiye’de yapılmış iki çalışma bulunmuştur. Bunlar (Evcı, 2022) ile (Sözbir – Köylü & Er, 2015)’dir.

2 2016 yılında doktora tez için uzun süreli olarak kamusal mekânda bulunduğum günlerde, kamusal tuvalet meselesinin üzerine çok da düşünmediğimiz bir mesele olduğu dikkatimi çekmişti. Saha deneyimim bana kamusal mekânın nasıl da kadınların kısa sürelerde bulunabilecekleri alanlar olarak tasarlandığını-planlandığını gösterdi. Kentsel kamusal mekânda uzun süreler bulunduğum günlerde güvenlikten sonraki ve güvenlik ile birlikte en önemli sorunum kamusal tuvaletlere erişim olmuştur. Bu araştırmanın çıkış noktası da yazarın bu deneyimidir.

3 Dünyanın çeşitli yerlerinde kamusal tuvaletler ile ilgili yapılan çalışmalar da benzer eşitsizlik bulgularına ulaşmıştır. Örneğin Cooper vd., (2000: 418)’e göre Dunedin’de (Yeni Zelanda) erkekler için kamu tarafından temin edilen ilk pisuvarlar 1862’de iken kadınlar için tuvaletler ancak 60 yıl sonra ortaya çıkmıştır.

oluşunun 1880'li yıllardan beri var olduğunu göstermektedir. Nitekim İngiltere'de kadınlar için kamusal tuvalet teklifleri başlangıçta gülünç, nezaketsiz ve sakıncalı karşılanmış ve Londra'nın merkezinde kadınlar için ilk kalıcı umumi tuvaletler 1893'te açılmıştır (Cavanagh & Ware, 1990)⁴.

1928'de Londra'daki tuvalet tedarikinin ilk genel görünümüne bakıldığında; erkekler için 233, kadınlar için 184 kamusal tuvalet ve bunlar içerisinde erkekler için 1.260 kabin ve 2.610 pisuvara karşılık kadınlar için sadece 876 kabin bulunmaktaydı (Cavanagh & Ware, 1990). Erkekler ayrıca çeşitli kamusal mekân kullanımları aracılığıyla sağlanan ve sokaktan kolayca ulaşılabilen tahminen 6.891 pisuvara da erişim sağlayabilmekteydi (Cavanagh & Ware, 1990). Banks (1991) da Amerika'da cinsiyetler arasındaki eşitliğin derecesinin umumi tuvaletler ile ölçülebileceğini söyler. Sayı ve azlıklarının yanı sıra kirli olma, erkek pisuvarlarının ücretsiz olmasına karşın tuvalet kabinlerinin ücretli olması ve pisuvarların, kadınların kullanımı için eşdeğerinin bulunmaması, bu eşitsizlik eleştirilerinin başında gelmektedir (Banks, 1991).

ABD'de kamusal mekânlarda cinsiyete göre ayrılmış tuvaletleri zorunlu kılan ilk yasa 1887'de Massachusetts yasama organı tarafından çıkarılmıştır (Kogan, 2010). “*Fabrikalarda ve atölyelerde uygun sıhhi koşulların sağlanmasına yönelik bir yasa*” başlıklı bu yasa, istihdam edilen yerlerde kadınlara uygun tuvaletler sağlanmasını ve kadınların kullandığı tuvaletlerin erkekler tarafından kullanılanlardan ayrı olmasını gerektiriyordu (Kogan, 2010). ABD'de 1887'de kadın ve erkeklerin istihdam edildiği her yerde her cinsiyet için ayrı tuvalet sağlanmasının yasallaşmasından sonra 1920'de kırk üç eyalet benzer kanunlar çıkarmıştır (Zurn, 2019).

Kogan (2007) bu yasal gelişmelerin kadınların işgücüne katılmasıyla ilgili kaygıdan kaynaklandığını söyler. Kadınların iş yaşamına katılmasıyla birlikte tuvaletlerin ayrılması ve girişlerinin net bir şekilde ayrılması, gerçek kadınlık kültürünü sürdürmek içindir (Kogan, 2007). Zurn (2019)'a göre de bu tuvalet ayrımları, ani iş ve kamusal yaşam dürtüsünün kuşatması altında olan belirli bir kadın kavramını oluşturma ve destekleme işlevi görür. Umumi tuvaletler, tedariki, tasarımı ve gözetimi bakımından kültürel olarak üstbelirlenmiş (overdetermined) alanlardır (Cooper vd., 2000). Erkekler için pisuvarların oluşturulması, bebek bakım odalarının kadınların girebileceği yerler olarak belirlenmesi, cinsiyet temelli normların beden ve mekânsal düzenlemeler aracılığıyla sürdürülmesine dair örneklerdir (Garber, 2017). Bu bağlamda kamusal tuvaletlerin ortaya çıkışı ve gelişim süreçlerine dair eşitsizlikler cinsiyet temelli eşitsizlikleri pekiştirme rolü görmüştür. Üstelik çeşitli cinsiyet temelli roller kamusal tuvaletleri kadınlar için daha elzem kılmaktadır.

KAMUSAL TUVALETLER VE ÇEŞİTLİ CİNSİYETLİ BOYUTLARI

Kadınların Farklı Biyolojik İhtiyaçları

Fizyolojik ihtiyaçlarından dolayı kadınların kamusal tuvaletlere erişim ihtiyacı daha fazladır (Beebejaun, 2017). Nedir bu fizyolojik ihtiyaç farkları? Çömelmek zorunda olmaları! Kadınlar biyolojik farklarından dolayı tüm tuvalet kullanımlarında çömelmek zorunda kalmakta bu da tuvalette geçirdikleri süreyi uzatmaktadır. Kadınların bu farka dayalı olarak tuvalet kullanım sürelerinin uzaması kadınlar için daha fazla kamusal tuvalet ve kabin ihtiyacını gerektirir. Çömelmek zorunda olmaları, hastalık kapmaya daha açık olmaları, daha temiz tuvalet ihtiyacını da doğurmaktadır. Hem çömelmek zorunda oldukları için hem de fizyolojileri bu noktada hastalık kapmaya daha açık olduğu için. Kadınların menstrüasyon dönemleri de eklendiğinde hem kamusal tuvaletlere ihtiyaç duyma hem de hijyen ihtiyacı daha anlaşılır olmaktadır. Cooper vd. (2000), menstrüasyonun birçok kadını her ayın birkaç günü evlerine hapsediğini söylemektedir. Buna bir de hamilelik-doğum süreçleri eklendiğinde (hamilelik sürecinde daha fazla tuvalet kullanma ihtiyacı, hamilelik ve doğum sürecine dair hijyenin önemi vb.) konunun önemi daha da netleşmektedir. Kadınların, üzerlerini çıkarma ve toplama gereksinimlerinin de erkeklerden farklı olması, kamusal tuvalette geçirdikleri süreyi uzatmaktadır. Tüm bu sebeplerle daha fazla kamusal tuvalet ve kabin kadınlar için elzem hale gelmektedir. Corradi vd., (2023) kamusal tuvaletlerin tasarımının da cinsiyete dayalı ihtiyaçları dikkate almadığı üzerinde durmaktadır. Daha fazla tuvalet kâğıdı, çanta vb. asacak yer ihtiyacı gibi gereksinimler bunlardan bazılarıdır.

4 1891 Yasası bu tür amaçlar için herhangi bir yolun toprak altını kullanmasına izin verdiğinden çoğu yeraltında oluşturulmuştur, nitekim Londra'daki yeraltı tuvaletlerin çoğu 1894-1925 dönemine aittir (Cavanagh & Ware, 1990: 282).

Çocuk-Yaşlı-Engelli Bakımı, Alışveriş Görevi ve Kamusal Tuvalet İlişkisi

Çocuk-yaşlı-engelli bakımı, kamusal tuvaleti birden çok kişi için gerekli kılmaktadır. Ataerkil toplumlarda bakım görevi kadınlara verildiğinden, bakılanın cinsiyeti ne olursa olsun kamusal tuvaletleri kadınların daha çok ihtiyaç duyduğu bir yer yapar. Kern (2019), yanında bebeği ve daha sonra da tuvalet eğitiminde küçük bir çocuğu olduğunda, gündelik hayatında tuvalete erişimin bir mesele olduğunu anlatır. Bakım sorumluluğu aynı zamanda cinsiyetsiz tuvaletlerin de gerekliliğini akla getirmektedir. Yaş aldıkça çocukların ebeveynleri ile veya ebeveynlerinden ayrı kamusal tuvalet kullanımını çeşitli hijyen ve güvenlik sorunları oluşturabilir. Bakılanın yaşlı ya da engelli olması durumunda konu daha da önem kazanmaktadır. Kamusal tuvaletlerin bebek arabası ya da tekerlekli sandalye kullanımına uygunluğu (merdivenli girişler-genişlik vb.) ve hijyeni de konu kapsamında önem kazanan diğer boyutlardır.

Lowe (2019), kamusal tuvaletlere ilişkin araştırmasında, dik merdivenli yeraltı tuvaletlerden ve bilhassa bunların çocuklu kadınlar için elverişsiz oluşundan sıkça bahseder. Çeşitli tuvalet kullanım deneyimlerini incelerken; “*Benzerlerinin birçoğu gibi merdivenlerin aşağısında yer alıyor*” (Lowe, 2019: 99-100) ifadesi de bu yaygınlığı açıklamaktadır. Şöyle devam eder:

“*Susan Cunningham’ın 1975’te Galler’in Cardiff şehir merkezinde önünde durduğu da tam olarak bu tür bir umumi tuvaletti. Cunningham, sokaklarda dolaşmak ve biraz alışveriş yapmak için otobüsle şehir merkezine gelmiş, yürümeye başlayan çocuğunu da yanında getirmişti. İki yaşındaki çocuğu işemesi gerektiğini söyleyene kadar her şey çok iyiydi. Şimdi. Şu anda. (Vay canına, bu hikayeyi daha önce duymuş muyduk?) Cunningham bir sorunla karşı karşıyaydı: – tanıdık ikilem – elinde bir bebek arabası ve yeni yürümeye başlayan bir çocukla merdivenlerin başında duruyordu; çocuğu, bebek arabasını, alışverişten aldıklarını ve merdivenlerden aşağı inen diğer her şeyi tokuşturmaya mı başlayacağını yoksa yoldan yardımsever birinin geçme şansını mı bekleyeceğini düşünüyordu*”

Lowe (2019), Cunningham’ın hayatında bir aydınlanma anı yaşadığını söyler. Bu aydınlanma, genç bir anne olarak şehrin bir parçası olmak istiyorsa bunun, zorlu merdivenler, çok küçük bölmeler ve bebekler için alt değiştirme masalarının olmaması anlamına geldiğini anlamasıydı. Lowe (2019)’un dik merdivenli tuvalet ile ilgili açıklamalarına ek olarak bakım görevi kadınları yanlarında daha çok eşya ile hareket etmeye zorladığından tuvaletlerde çanta vb. eşyaları asabilecekleri yerlerin olması da cinsiyet temelli bir konu olarak daha da önem kazanmaktadır. Buna kadınların alışveriş rolleri de eklenmektedir.

Güvenlik ve Mahremiyet ile Kamusal Tuvalet İlişkisi

Kamusal tuvaletlerde kadın deneyimleri ile ilgili önem kazanan diğer iki boyut, güvenlik ve mahremiyettir. Bu noktada kamusal tuvaletlerin konumları önemlidir. Konum söz konusu olduğunda; yeraltı veya yer üstünde konumlanma, ana cadde veya ara sokakta konumlanma, civarındaki kullanım fonksiyonlarına göre konumlanma, yanındaki erkek tuvaletine göre konumlanma gibi konumlanma biçimleri önem kazanmaktadır. Yer altı konumdaki tuvaletlerin ürkütücü ve karanlık olması, bazı kamusal tuvaletlerin kiraathane-çay ocağı gibi erkek yoğun kullanım alanlarının bitişiğinde konumlanmış olması gibi hususlar, çalışma sahasında karşılaşılan bazı örneklerdir.

Kamusal tuvaletlerin kapısı da dışarıdan görülme veya kapının sürekli açık olması gibi durumlarda kullanım reddine sebep olabilir. Cooper vd. (2000), Dunedin’de (Yeni Zelanda) kadınlar için kamusal tuvaletlerin gelişim sürecinde bazılarının kapı olmaksızın sadece bir perde ile kapatılmalarını kadınların mahremiyeti açısından eleştirmişlerdir. Güvenlik boyutu ele alındığında umumi tuvaletlere dair en çok tartışılan konulardan biri de normatif cinsiyet kalıplarına uymayan bireylerin kamusal tuvaletlerde karşılaştıkları şiddettir.

Kamusal Tuvaletleri Kesişimsel Ötekilikler Üzerinden Düşünmek

Kamusal tuvaletler ile ilgili kesişimsel ötekilikleri düşündüğümüzde normatif cinsiyet kalıplarına uymayan kişilerin yaşadıkları dezavantajlar oldukça önemli bir konudur. İkili cinsiyet normlarına uymayan kişilerin nereye kullanacakları bu konudaki en açık ikilem olurken, hangisini seçerlerse seçsinler kullandıkları tuvaletlerde dışlanmaları gibi (Sözbir-Köylü & Er, 2015; Evcı,

2022) sorunlar yaşanmaktadır. Lowe (2018), umumi tuvaletleri, şiddete maruz kalma riski açısından trans bireyler için “mayın tarlası” olarak tanımlamaktadır.

Kamusal tuvaletler sınıf perspektifinden bakıldığında da çeşitli ötekilikleri barındırmaktadır. Barcan (2005), sınıf farklılıkları temelinde tuvaletleri mimarisinden olanaklarına dek bir ayrışma mekânı olarak tanımlar. Bu bağlamda kamusal tuvaletlerin ilk gelişim süreçlerinde de önemli sınıfsal eşitsizlikler yaşanmıştır. Örneğin alışveriş, müze ve tiyatroya gitmek gibi orta sınıf kadın kimliği aktiviteleri için kamusal mekânda bulunan kadınlar, sözü edilen aktivite alanlarında tuvalet imkânı bulurken alt sınıf kadınlar için kamusal tuvaletlerin yetersiz olması bu eşitsizliklerin başında yer almaktadır. Kamusal tuvaletlerin sınırlı olduğu 19. yüzyılda önemli kent merkezlerinde kadınlar için belediye umumi tuvaletleri yetersizken orta ve üst sınıflardan kadınların restoranlardaki veya büyük mağazalardaki yarı umumi tesislere erişimi vardı (Arvidsson & Pinto, 2022). 1880’li yıllarda modern mağazalarda daha çok müşteri çekebilmek amacıyla kadınlar için zarifçe döşenmiş bekleme odaları ve son teknolojiyle döşeli tuvaletler oluşturuluyordu (Cooper vd., 2000). Daha sonra kuaförler de müşteriler için tuvalet tedarikinin reklamını yapmaya başlamış, kadınlar için tuvalet inşa etme kararı, ticari ve kentsel çıkarların karışımı ile olmuştur (Cooper vd., 2000). Kern (2019) de kadınların rahatlığı düşünülerek inşa edilen büyük mağazaların tuvaletlerinin ferah, çok kabinli, emzirmek için oturulabilecek sandalyeleri olan, bebek bezi değiştirme yerleri bulunan, asansörlü veya yürüyen merdivenli erişilebilir mekânlar olduğunu söylemektedir. Kern (2019), yanında çocuk olsa da olmasa da büyük mağazaları tuvalete girmek için “kurtarıcı yerler” olarak tanımlamaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki bu tuvaletler sadece bu mağazaları kullanabilen kadınlar için kurtarıcı yerlerdir.

Kullanım tercihleri ve kullanma biçimleri bakımından da kamusal tuvaletler sınıfsal mekânlardır. Anglo Amerika’da kadınlara yönelik umumi tuvalet talepleri farklı sınıflardan kadınların bir araya gelmesi ve böylece orta sınıf kadınların saygınlığının sorgulanabileceği yerler haline geleceği endişesi ile karşılanmıştır (Kogan, 2010). Kentsel kamusal bir hizmet olan kamusal tuvaletlerin ücretli olması da sınıfsal bir konudur. Tuvalet ücretini ödemekte zorlanan kişileri bu yerleri kullanmaktan ve dolayısıyla kentsel kamusal mekândan alıkoyar.

Engellilik söz konusu olduğunda durum kamusal tuvaletlerde de daha vahim bir hal almaktadır. Kamusal tuvaletlerin yeterliliğinin tartışma konusu olduğu durumlarda her kamusal tuvalette engelliler için düzenlemelerin yer almaması (kimilerinde engelliler için ayrılan bir bölümün hiç olmaması, kimisinde engelliler için ayrılan bölümün cinsiyetlendirilmemiş olması, kimisinde engelliler için ayrılan bölümlere temizlik malzemelerinin koyulması vb.) kesişimsel bir ötekilik üretir. Engelli tuvaletlerinin var olup olmaması ve erişilebilir olmaları bu konuda önemlidir. Küçükaslan’ın (2017: 22-23) “*Ama çok sevdiği halde bir bardaktan fazla çay içmez! İstanbul’da istediği zaman tekerlekli sandalyeye uygun tuvalet bulamayacağını bilecek kadar deneyimlidir zira*” şeklinde anlattığı engelli kentli deneyimi konunun günlük yaşamın önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir diğer kesişimsel ötekilik ise ırk temelli eşitsizliklerdir. Abel (1999) kamusal tuvaletlerin ilk geliştiği dönemlerde Kuzey’in aksine Güney’de seyahat eden siyahlar için kamusal tuvalet imkânının oluşturulmadığını anlatır. Ayrıca, siyahi ve/veya engelli bedenler genellikle toplumsal cinsiyetten bağımsız alanlara (yani tek kabin şeklindeki ayrı tuvaletlere) ayrıldıkça, cinsiyetlendirilmiş varlıklar oldukları unutulmakta, bu da tecrit edici dışlayıcı bir pratik olarak gerçekleşmektedir (Zurn, 2019).

İLGİLİ ALANYAZIN

Kamusal tuvalet ve cinsiyet ilişkisi dünyanın çok çeşitli kentlerinde incelenen önemli bir konudur. Kamusal tuvaletlerdeki cinsiyet temelli eşitsizlikleri çeşitli teorik açıklamalar ve gerçek örnekler ile ele alan Banks (1991), Barcan (2005), Lowe (2018), Cavanagh & Ware (1990) kamusal tuvaletlerin cinsiyet temelli eşitsizliklerini tarihsel gelişmeler çerçevesinde ele almış, kadınlar için kamusal tuvalet ihtiyacının neden daha önemli olduğu üzerinde durmuşlardır. Anderson (2005) da kadınların kentsel kamusal mekân hareketlerini kamusal tuvaletler üzerinden incelemiştir.

Arvidsson & Pinto (2022), İsveç'in üç büyük kentinde kamusal tuvaletlere eşit erişim ile kadınların annelik, biyolojik gereksinimler ve taleplerinin belediye meclisinde nasıl ele alındığı ve kadınların kent hakkını nasıl genişlettiğini incelemişlerdir. Bunu İsveç'te kadın yürüyüşleri, arşiv kaynakları, yerel meclislere sunulan öneriler, yerel meclis genel kurullarında yapılan protokoller ve komite toplantıları üzerinden incelemişlerdir. Cooper vd. (2000), Dunedin'de (Yeni Zelanda) kamusal tuvaletlerin gelişimini cinsiyete dayalı farklılıklar üzerinden incelemiştir. Kadınlar için kamusal tuvaletlerin erkeklere göre daha geç gelişmesini bir yurttaşlık meselesi olarak ele almışlardır.

Alanyazında öne çıkan konulardan biri de tuvaletlerin cinsiyete göre bölünmesi meselesidir. Birleşik Krallık'ta tuvalet tedarikini şekillendiren ve kadınlara yönelik tuvalet hizmetini sınırlayan faktörlere ilişkin bir tartışma yapan Greed, (2019) tuvalet ayrımının kaldırılmasına yönelik talepler ve cinsiyetsiz (gender neutral) tuvaletlerin oluşturulmasının, kadınlara yönelik önceden var olan tuvalet hizmeti yetersizliğini gidermediğini belirterek bunların mevcut tedarike ek değil de onun yerine sağlanmasını eleştirmiştir. Cinsiyetsiz tuvaletlerin oluşturulmasının önemli bir seçenek olduğunu belirten Greed, (2019) bunların yenilerinin inşa edilmek yerine mevcut tuvaletlerden dönüştürülmesini zaten yetersiz olan tuvaletlerin sadece paylaşılmış olması bakımından eleştirmiştir.

Browne (2004), kamusal tuvaletler aracılığıyla, cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin gündelik yaşamın sıradan "şeylerini" nasıl (yeniden) biçimlendirdiğini ele almıştır. Çalışmasını normatif cinsiyet kalıplarına uymayan bireylerin deneyimleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Browne, (2004) ikili cinsiyet normlarına uymayan, kadınların tuvalette istismarcı, hatta şiddet içeren tepkilere maruz kalmaları sorununu heteroseksüel olmayan 9 kadının deneyimleri üzerinden incelemiştir. Benzer şekilde Zurn, (2019) ABD umumi tuvaletlerinde trans bireylerin tecrit edilmesini ele almıştır.

Corradi vd., (2023) tuvalete bağımlı hastalığı olan kişilerin kamusal tuvalet deneyimlerini incelemiştir. Kamusal tuvaletler ile ilgili olumsuz deneyimler ile tuvalete bağımlı hastalığı olan kişiler ve olmayan kişilerin bu deneyimleri ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi ele almış, cinsiyete dayalı farklılıklara da değinmiştir.

Bu konuda Türkçe yapılmış çalışmalar son derece azdır. Evcı (2022) kamusal tuvaletlerin normatif kalıplarını incelemiş kamusal tuvaletleri tahakkümün üretildiği mekânlar olarak ele almıştır. Eril tahakkümün toplumsal cinsiyet kalıplarını kamusal tuvaletler üzerinden nasıl düzenlediğini incelemiştir. Çalışma, Bourdieu'nun habitus ve Foucault'nun kapatılma kavramları üzerinden ve büyük ölçüde queer teori perspektifi ile hazırlanmıştır. Normatif kalıplara uymayan bireylerin kamusal tuvalet deneyimleri ile kapsayıcı kamusal tuvalet konusuna odaklanmıştır. Tuvaletlerin toplumsal boyutuna odaklanan nitel bir araştırmadır. Sözbir-Köylü & Er (2015) kullanıcıların kamusal tuvalet kullanımları ve temiz-kirli algılarına dair ilişkiyi anlamada kültür sondalarının araştırma yöntemi olarak kullanılabilirliğini incelemişlerdir. Bu çalışma kullanıcı deneyimlerinde temizlik algısına odaklanmış nitel bir araştırmadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Evreni

Bu araştırmanın evreni Balıkesir kenti Merkezi İş Alanı (MİA) ve MİA'nın yakın çevresidir. Çalışma sahasının MİA ve çevresi olarak belirlenmesi, mekân-cinsiyet ilişkisine dair tartışmaların, tarihsel süreçte kentsel mekânın, iş sahalarının erkeklerin, oturma alanlarının ise kadınların mekânı olacak şekilde bölünmesi etrafında toplanması ile ilgilidir (Miroğlu, 2019). Buna göre cinsiyete dayalı iş bölümünün tekabül ettiği mekânsal ayırım; kadınlar ev ve çevresi ile sınırlandırılırken, erkeklerin ücretli iş yaşamına katılarak mekânsal ve ekonomik üstünlük elde etmeleri şeklinde gelişmiştir. Bu noktada erkeklere tahsis edilmiş bir mekân olarak gelişen merkezi iş alanları, zamanla kadınlara açıldığında "en temel hizmetlerden biri olarak kamusal tuvalet hizmeti bu mekânsal harekete ne denli eşlik edebilmiştir?" sorusuna cevap aranmıştır. Bir başka ifadeyle kentsel kamusal hizmetlerin kadınların kamusal görünürlüğüne ne denli yanıt verebildiği, cinsiyet temelli bir eşitsizliğin kamusal tuvaletler örneğinde var olup olmadığı incelenmiştir.

MİA, şehrin merkezi bir kısmında ticari faaliyetlerin önem kazandığı bir alanı ifade eder (Uğur & Aliğaoğlu, 2013). Her şehir, merkezinde, çok sayıda perakende mağazaların, bankaların, ofis – işyerleri ve benzeri fonksiyonların bir arada bulunduğu merkezi bir bölgeye sahiptir, işte bu bölge MİA'dır (Murphy & Vance, 1954). Carol, (1960)'a göre de saat başına düşen yaya sayısı 500'ün altında olan yerler mahalle iş alanı, 500-1000 arasında olan yerler bölgesel iş alanı, 1000'in üzerinde olan yer ise MİA'dır (Carol, 1960). Bu bağlamda MİA, kent merkezinde ticari faaliyet ve hizmetlerin yoğunlaştığı, tüm kent yerleşiklerini ilgilendiren bir bölgeyi ifade etmektedir. Çalışma alanı olarak incelenecek bölgenin sınırları (Balıkesir kenti MİA ve çevresinin sınırları bilgisi) (Miroğlu, 2019)'un çalışmasına dayanmaktadır.

Veri Toplama ve Analiz

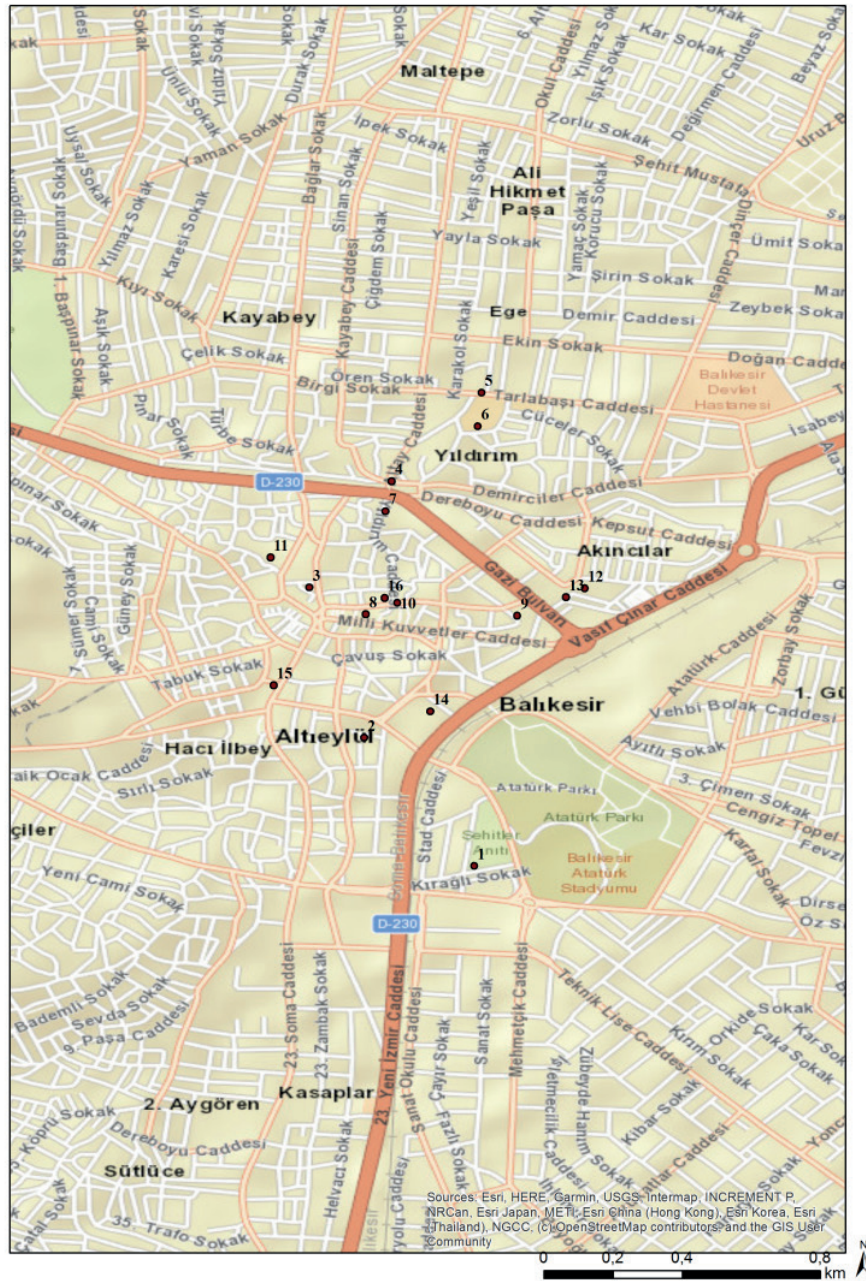
Bu çalışma saha gözlemine dayalı bir çalışmadır. Veri toplamada araştırmanın amacı çerçevesinde yapılandırılmış gözlem tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede belirlenen çalışma sahasında mevcut kamusal tuvaletlerin konumları, mekânsal inşaları (yer altı olma, paravan olma, engelli düzeni, kabin-pisuar farkları, tabelalar vb.) ve cinsiyet temelli farkları anlamak amacıyla tüm tuvaletler tek tek incelenmiştir. Veriler 2023 yılı Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Ekim aylarında toplanmıştır. İlk olarak her tuvaletin X ve Y koordinatları sahadan toplanarak mevcut tuvaletlerin kent merkezindeki dağılışı haritası oluşturulmuştur. Ardından yer altı olma – merdivenle inilme, paravan olma, bebek arabası ya da tekerlekli sandalye kullanımına uygun olma, cinsiyete göre kabin-pisuar sayıları, tabelalar gibi diğer mekânsal özellikler incelenmiştir. Toplanan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmada geçerlilik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu gibi – tüm gerçekliği ile açığa çıkarması temeline dayanır. Bu kapsamda araştırma sürecinde toplanan veriler bağlamına göre tanımlanmış ve her aşamada gerçekliğe bağlı kalınmıştır.

BALIKESİR KENTİNDE KAMUSAL TUVALETLER VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Balıkesir kenti MİA ve çevresinde 8 tanesi cami tuvaleti ve 8 tanesi de camilerden bağımsız olarak ücretsiz yerel belediye hizmeti olarak sunulan 16 kamusal tuvalet mevcuttur (Şekil 1). Mekânsal dağılışı bakımından kent merkezindeki sayı ve dağılışı elverişli görünmesine karşın kent merkezinin güneybatı yönünde (Necatibey Eğitim Fakültesi ve çevresi) ücretsiz kamusal tuvalet yokluğu belirgindir. Bu bölgeye yakın denilebilecek mesafede ücretli kamusal tuvaletler (Çardaklı – Balıkçılar olarak anılan bölge ve yeni AVM'de) bulunmaktadır. MİA'nın dış çevresine gidildikçe, diğer bir ifadeyle MİA'dan uzaklaştıkça kamusal tuvaletlerin sayıca azalması beklenen bir durumdur ancak kalabalık bir kentsel mekâna tekabül etmesine rağmen sözü edilen güneybatı kesimde kamusal tuvaletin yokluğu bu bölge için önemli bir eksikliklerdir.

Şekil 1: Balıkesir kenti merkezi iş alanı ve çevresinde yer alan kamusal tuvaletler⁵: 1. 75. yıl parkı; 2. İbrahimağa cami; 3. Kuyumcular-Ayakkabıcılar çarşısı (Kurtuluş); 4. Köprübaşı Mehmet Ağa cami (Dereboyu cad.); 5. Kız Dede Türbesi Cami (Tarlabaşı cad.); 6. Karesi Avm İçİ; 7. Yıldırım Cami; 8. Yeşilli; 9. Şeyh Lütfullah Cami; 10. Çiviciler Caddesi (Sadece erkek); 11. Zağnospaşa Cami; 12. TTM – Yeraltı; 13. TTM; 14. Robotik Otopark Yanı; 15. Hacı Ali Cami; 16. İbrahim Bey Cami

75. yıl parkı ve cumartesi pazarının kurulduğu noktadaki (Şekil 1’de yer alan 1 numaralı) mobil tuvalet konum itibarıyla oldukça iyi bir yerde konumlandırılmış olmasına rağmen pis, bakımsız ve bir nevi kullanılamaz haldedir. Herhangi bir cinsiyet işareti yoktur, engelli bireylere yönelik bir düzenleme de mevcut değildir (Fotoğraf 1).

5 Ücretli olan kamusal tuvaletler araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır, haritaya da dâhil edilmemiştir.

Fotoğraf 1: 75. Yıl Parkı ve Cumartesi Pazarı Bölgesinde Konumlanan Kamusal Tuvalet

Araştırma sahasındaki kamusal tuvaletlerin yarısını cami tuvaletleri oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde İbrahimağa Cami, kentin işlek caddelerinden Atalar caddesi ile Kızılay Caddesi arasındaki bir ara sokakta konumlanmıştır. Bu caminin tuvalet konumlanmasında (Şekil 1’de yer alan 2 numaralı) tuvaletler cami avlusu içerisinde⁶ yer almakla birlikte erkekler tuvaletinin ön cephede, Bay levhası ile belirgin olmasına karşın kadınlar tuvaleti, herhangi bir levha gösterimi bulunmaksızın yan-arka cephede yer almaktadır. Ayrıca kadınlar tuvaletinin kapısı üzerine “WC BAYAN ERKEK GİREMEZ” ifadesi sonradan el yazısı ile yazılmıştır (Fotoğraf2). Tuvaletlerin konumu bakımından cami içerisinde yer almanın kadınların erişimini zorlaştırmasının yanı sıra erkek tuvaletinin ön cephede ve bir tabela ile gösterilirken kadınlar tuvaletinin hem arka-görünmeyen cephede yer alması hem de bir tabela ile de gösterilmemiş olması cinsiyet temelli eşitsizliğin karşılığıdır. Söz konusu fark kadın tuvaletine ilişkin dışlayıcı bir mekânsal inşadır. Bu tuvalette kadınlar için 1 kabin ve 1 el yıkama yerine karşın erkekler için 2 kabin ve 2 el yıkama yeri mevcuttur. Kadınlar tuvaleti saha araştırması sırasında 2 kez kilitli bulunmuştur. Kadınlar tuvaletinin bulunduğu arka cephede cinsiyet gösterimi olmayan tabelasız bir engelli tuvalet düzenlemesi mevcuttur.

Fotoğraf 2: İbrahimağa Cami Tuvaleti

Kent merkezinde kullanıma açık bir diğer cami tuvaleti de İbrahim Bey cami tuvaletidir (Fotoğraf 3). Bu cami tuvaletinde kadınlar tuvaletinin önünde bir paravanın yer alması kadın tuvaletine ilişkin ayrımcı bir inşadır. Ayrıca bu cami tuvaletinde erkek tuvaletinde herhangi bir ücret ibaresi yer almazken kadın tuvaletinin kapısında “ücretli” olduğu yazmaktadır⁷. Bu cami tuvaletinde kadınlar için 1 el yıkama yeri ve 2 kabin bulunurken erkekler için 3 el yıkama yeri, 2 pisuvar ve 4 kabin mevcuttur.

⁶ Tuvaletlerin cami avlusunun içerisinde bulunması, camiler daha çok erkekler tarafından kullanıldığı için kadınların kamusal tuvalete erişimini kısıtlayıcıdır.

⁷ Araştırma sürecinde bu cami tuvaleti kabin saymak amacıyla kullanıldığında herhangi bir ücret talep eden görevli vb. ile karşılaşılmalıdır. Fakat yine de erkekler tuvaletinde olmayıp kadınlar tuvaletinin kapısında yer alan “ücretli” ifadesi cinsiyet temelli eşitsizliğin temsili olarak okunmuştur.

Fotoğraf 3: İbrahim Bey Cami Tuvaleti

Kent merkezinde kamusal tuvaleti kullanıma açık diğer bir cami de yine kent merkezinin işlek noktalarından birinde konumlanan (Şekil 1’de yer alan 7 nolu) Yıldırım Camisi’dir. Bu camide erkek tuvaletlerinin gösteriminde sonradan yapılmış bir işaretleme, “Bay” ifadesinin yerine sonradan eklenen “Erkek” ifadesi dikkat çekicidir (Fotoğraf 4). Kadınlar tuvaletinde yer alan “bayan” ifadesine karşın erkekler tuvaletinde bay ifadesinin, el ile yazılmış “erkek” ifadesi ile değiştirilmiş olması, kadın olmanın mahrem bir konu iken erkek olmanın vurgulanacak bir ifade oluşuna işaret etmektedir. Ayrıca erkek tuvaleti ön cephede iken kadınlar tuvaleti nispeten arka taraftadır ve her ikisine de merdivenle inilerek girilmektedir yani yer altı konumdadırlar. Yıldırım cami tuvaletinde kadınlar için 3 kabin ve 3 el yıkama yeri bulunurken erkekler için 6 el yıkama yeri, 6 pisuvar ve 7 tuvalet kabini mevcuttur.

Fotoğraf 4: Yıldırım Cami Tuvaleti

Kent merkezinde kırsal mahalle durakları, Karesi AVM gibi önemli kullanım fonksiyonlarının bulunduğu bölge civarında 3 kamusal tuvalet mevcuttur. Demirciler caddesinde yer alan Köprübaşı Hacı Mehmetağa Cami tuvaleti (Şekil 1’de yer alan 4 numaralı) kırsal mahalle duraklarına yakın olması bakımından önemli bir konumda yer almaktadır. Söz konusu tuvalette kadınlar tuvaleti ön cephede iken erkekler tuvaleti iç taraftadır. Burada da tıpkı Yıldırım cami tuvaletinde olduğu gibi kadınlar tuvaletinde yer alan “bayan” ifadesine karşın erkekler tuvaletinin tabelasında “erkek” ifadesi yer almaktadır. Bu temsiller kadın olmanın mahrem bir konu iken erkek olmanın vurgulanacak bir ifade oluşuna işaret etmektedir. Bununla birlikte abdest alma yeri ile erkek tuvaletinin bir arada geniş bir alan kapsamına karşın kadınlar tuvaletinin kapsadığı alan daha azdır. Kadınlar için 1 el yıkama yeri ve 2 tuvalet kabini bulunurken erkekler için 3 el yıkama yeri, 2 pisuvar ve 4 tuvalet kabini mevcuttur. Buradaki mekânsal örüntüde önemli olan diğer konu ise tuvalet girişinde yer alan çay ocağıdır (Fotoğraf 5 ve 6). Cami ve çay ocağının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan eril oluşum kadınların kamusal tuvalete erişimini kısıtlayıcıdır. Tuvaletlerin diğerleri gibi yer altı konumu belirgin olmasa da basamaklarla inilen erişim imkânı, bebek-çocuk arabası ve engelli sandalyesi kullananları dışlayıcıdır.

Fotoğraf 5: Köprübaşı Hacı Mehmet Ağa Cami Tuvaleti

Fotoğraf 6: Köprübaşı Hacı Mehmet Ağa Cami Tuvaletinin Önünde Yer Alan Çay Ocağı Tabureleri

Köprübaşı Hacı Mehmet Ağa Camisi'ne yakın bir noktada yer alan yer alan Kız Dede Cami ve Mescidi tuvaletleri de yine merdiven ile inilerek erişilen bir diğer cami tuvaletidir (Fotoğraf 7). Kız Dede cami tuvaletinde de kadın ve erkek tuvaletlerine ait bay-bayan tabelalarının yanı sıra sonradan duvara yapıştırılmış A4 kağıtlarında erkekler tuvaleti için “erkek wc” kadınlar tuvaleti için ise “bayan wc” işareti mevcuttur. Tabelalardaki bu farklar kadın ve erkek bedenine dair toplumsal anlamlandırmaların mekânsal temsilleridir. Kız Dede cami kamusal tuvaletinde kadınlar için 2 el yıkama yeri 4 tuvalet kabini bulunurken erkekler için 5 el yıkama yeri, 5 pisuvar ve 8 tuvalet kabini bulunmaktadır.

Fotoğraf 7: Kız Dede Mescidi Kamusal Tuvaleti

Kent merkezinde yine bir cami bağlantısı bulunan, Alaca Mescidi bitişiğinde (Milli Kuvvetler Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi arasında) Çiviciler Sokağı'nda konumlanan kamusal tuvalette eşitsizliğin en ilkel hallerinden biri karşımıza çıkmaktadır. Bu kamusal tuvalet *sadece erkekler için* oluşturulmuş olup ne kadınlar, ne de engelli bireyler için herhangi bir bölme ayrılmamıştır (Fotoğraf 8). Söz konusu sokak boyunca ne de yakınında kadınlar için ayrılmış bir düzenleme yoktur.

Fotoğraf 8: Çiviciler Sokakta Yer Alan Kamusal Tuvaletin Her İki Yandan Görünümü

Kent merkezinin yine önemli noktalarından birinde, Anafartalar Caddesi, Kızılay Caddesi ve Milli Kuvvetler Caddesi gibi işlek caddelerin kesişimi diyebileceğimiz bir noktada konumlanan Hacı Ali Cami tuvaleti de dar dik merdivenlerle inilen yer altı konumdadır (Fotoğraf 9). Cami avlusunda yer alan bu tuvaletin de kadınlar için ayrılan bölümü erkekler için ayrılan bölümden daha azdır. Erkek tuvaletinde 3 kabin varken kadınlar tuvaletinde 1 kabin vardır. Bir zamanlar para ile kullanılan bu tuvalet bugün ücretsiz kullanıma açık olsa da cami avlusu içerisindeki konumu, dik merdivenli girişi, pis oluşu, zaman zaman merdiven girişinin de bir bank ile kapatılmış olması bu kamusal tuvaletin kullanımına ilişkin kısıtlılıklardır.

Fotoğraf 9: Hacı Ali Cami Tuvaleti

Gazi Bulvarı ve Toplu Taşıma Merkezi'ne yakın bir konumda yer alan Şeyh Lütfullah Cami tuvaleti yüzeye yakın bir konumlanma ile birlikte yine de merdivenlerle inilen bir erişime sahiptir (Fotoğraf 10). Buna rağmen yüzeye yakın konumu ve yenilenmiş oluşu kullanım elverişliliğini diğer cami tuvaletlerine göre arttırmaktadır. Kadınlar için ayrılan bölümde 2 kabin ve 1 el yıkama yerine karşın erkekler için ayrılan bölümde 3 kabin ve 2 el yıkama yeri mevcuttur.

Fotoğraf 10: Şeyh Lütfullah Cami Tuvaleti

Zağnospaşa Cami tuvaleti yakın zamana dek diğer cami tuvaletlerinde yaygın olarak görüldüğü şekilde merdivenle inilen yer altı bir konuma sahipti (Fotoğraf 11). Yakın bir zamanda Zağnospaşa cami tuvaleti hem cami avlusundan ayrılmış hem de yer altı konumundan kurtarılmıştır. Buna, yenilenme, aydınlatılma, bebek bakım odası, bayan ifadesi yerine kadın ifadesinin kullanıldığı bir tabela gibi düzenlemeler de eşlik etmiştir⁸ (Fotoğraf 12). Zağnospaşa cami tuvaletinde kadınlar için 8 el yıkama yeri ve 8 tuvalet kabini bulunurken erkekler için 14 kabin, 5 pisuvar ve 15 el yıkama yeri mevcuttur.

Fotoğraf 11: Zağnos Paşa Camisi Kadınlar Tuvaletinin Yenilenmeden Önceki Görünümü (Miriöglü fotoğraf arşivi 2016)

8 Söz konusu tabela düzenlemesi kentteki diğer kamusal tuvaletlerde de görülmeye başlanmıştır. Bu çalışma saha araştırmasının yapıldığı 2023 yılı mayıs, haziran, temmuz, ağustos ve ekim aylarındaki saha gözlemlerini kapsamaktadır.

Fotoğraf 12: Zağnospaşa Cami Tuvaletinin Konumu Değişen ve Yenilenen Görünümü (2023)

Kent merkezinde camilerden bağımsız ücretsiz belediye hizmeti olarak sunulan 8 kamusal tuvalet bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Toplu Taşıma Merkezi'nde (TTM) yer almaktadır. TTM kentsel ulaşım ağının önemli bir kavşak noktası ve oldukça işlek bir kullanım alanıdır. Buradaki tuvaletlerden biri (Fotoğraf 13) merdivenle inilen yer altı bir konuma sahipken diğeri TTM açık alanında yer almaktadır (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 13: TTM'de Yer Altı Konumda Yer Alan Kamusal Tuvalet⁹.

TTM yer altı tuvaletinde kadınlar tuvaleti ön kısımda yer alırken erkekler tuvaleti arkada yer almaktadır. Kadınlar tuvaletinin önünde bir paravan düzenlemesi varken erkekler tuvaletinde böyle bir düzenleme yoktur. TTM yer altı tuvaletinde kadınlar için 6 el yıkama yeri ve 4 kabin bulunurken erkekler için 4 kabin, 3 pisuvar ve 6 el yıkama yeri mevcuttur. TTM yer altı tuvaleti kentsel kamusal tuvaletlerin genel görünümünde yaygın olduğu gibi başta merdivenle erişim sebebiyle ne yaşlı, ne engelli ne de çocuk-bebek arabalı bireylerin kullanımına uygun değildir. TTM merkezindeki yer üstü (Fotoğraf 14) kamusal tuvalet ise ilk açıldığı zamanlarda bile akşam saatlerinde (saat 21.00 civarı deneyimlenmiştir) kapalı-kilitli olurken araştırmanın yapıldığı Haziran-Temmuz 2023 tarihinde gündüz saatlerinde de kapalı-kilitli bulunmuştur. Sözü geçen kamusal tuvalet hem konumu hem görünürlüğü hem de yeni olması bakımından kullanıma elverişli bir tuvalet iken mevcut hizmet sunumunun kilitli-kapalı tutularak sınırlı sunulduğu görülmüştür.

9 Sözü geçen kamusal tuvalet yakın zamana kadar ücretli iken saha araştırmasının yapıldığı Haziran-Temmuz 2023 de ücretsiz kullanıma açıldı.

Fotoğraf 14: TTM'de Açık Alanda Konumlanan Kamusal Tuvalet

Bir diğer kamusal tuvalet BBB robotik otoparkın bitişğinde yer alan kamusal tuvalettir (Fotoğraf 15). Bu kamusal tuvalette de bay ve engelli tuvaletlerinin önü açık iken kadın tuvaletinin önündeki paravan nedeniyle saklı bir mekânsal inşa dikkati çekmektedir. BBB Robotik otopark yanındaki kamusal tuvalette hem erkekler hem de kadınlar için 2 şer el yıkama yeri ve tuvalet mevcuttur. Ayrıca engelli tuvalet düzenlemesi de bulunmaktadır.

Fotoğraf 15: Robotik Otoparkın Yanında Konumlanan Kamusal Tuvalet

Kent merkezinin çok işlek caddelerinden biri olan Yeşilli caddesinde yer alan kamusal tuvalette erkekler tuvaleti, merdiven ile inilen ve inilen yerde daha geniş bir alan kaplamasına karşın kadınlar tuvaleti tek kapı ile girilen tek kabinden ibarettir (Fotoğraf 16). Erkekler tuvaletinde 3 kabin, 2 pisuvara karşın kadınlar tuvaleti 1 tek kabinden ibarettir. Araştırma sahasında bu kamusal tuvalet, kadınlar tuvaletinin önünde kuyruk oluşturan sıra bekleme ile karakterizedir.

Fotoğraf 16: Yeşilli Caddesi Kamusal Tuvaleti Yenilenmeden Önce (2016) ve Yenilendikten Sonra (2023) Görünümü

Kent merkezinde çarşı bölgesinde, ayakkabıcılar çarşısı, kuyumcular çarşısı gibi adlarla anılan bölgede bir tarafta kadınlar için ve hemen karşısında da erkekler için oluşturulmuş büyükşehir belediye tuvaleti yine diğer tuvaletler gibi merdivenlerle inilen yeraltı konuma sahiptir (Fotoğraf 17). Bu kamusal tuvalette kadınlar için 3 el yıkama yeri ve 3 tuvalet kabini bulunurken tam karşısında yer alan erkekler tuvaletinde 4 el yıkama yeri, 6 tuvalet kabini ve 7 pisuvar bulunmaktadır.

Fotoğraf 17: Kurtuluş Sokak BBB Kamusal Tuvaleti

Son olarak yine MİA'ya yürüme mesafesinde, Karesi AVM içerisinde yer alan bir kamusal tuvalet de mevcuttur. Merdivenle inilen bir konumlamanın olmaması bu tuvaletin avantajlı mekânsal özelliği olsa da giriş kapısından bir basamak ile girilmektedir (Fotoğraf 18). Erkekler tuvaletinde 2 kabin ve 3 pisuvara karşın kadınlar tuvaletinde 4 kabin bulunmaktadır. Bu dört kabinde biri ise temizlik malzemeleri konularak kilitlenmif durumdadır.

Fotoğraf 18: Karesi AVM İçi Kamusal Tuvaleti

BULGULARIN YORUMLANMASI: CİNSİYETLENDİRİLMİŞ EŞİTSİZ MEKÂNSALLIKLAR

Banks (1991) Amerikada cinsiyetler arasındaki eşitliğin derecesinin umumi tuvaletler ile ölçülebileceğini söyler. Sayı ve azlıklarının yanı sıra kirli olma, erkek pisuvarlarının ücretsiz olmasına karşın tuvalet kabinlerinin ücretli olması ve pisuvarların kadınlar için eşdeğerinin bulunmaması bu eşitsizlik eleştirilerinin başında gelmektedir (Banks, 1991). Balıkesir kenti MİA ve çevresinde kamusal tuvaletler ve cinsiyet ilişkisine dair en çarpıcı bulgu çiviciler caddesinde yer alan ve sadece erkekler için oluşturulmuş “bay tuvalet”in varlığıdır. Bu bay tuvaletin yanında yakınında kadınlar için bir düzenlemenin olmaması cinsiyet temelindeki kamusal hizmet eşitsizliğinin en ilkel biçimlerinden biridir. Sözü edilen (Şekil 1’de 10 nolu) kamusal tuvalet dışında yani buna ek olarak, bay-bayan/kadın-erkek tuvaletlerinin yan yana bulunduğu durumlarda ise kadın ve erkek tuvalet kabinlerine dair eşitsizlik çarpıcıdır. Kadınlar için toplam 37 tuvalet kabine karşılık erkekler için 62 tuvalet kabini + 35 pisuvar mevcuttur. Diğer bir ifadeyle erkekler için ayrılan bölmeler kadınlar için ayrılanların 3 katından fazladır. Sayısal eşitsizliğin yanı sıra Balıkesir kenti örneğinde kamusal tuvaletlerin yarısının cami tuvaleti olması nedeniyle, cami avlusu içerisinde bulunma, cami daha çok erkekler tarafından kullanıldığı için kadınların kamusal tuvalet erişimini kısıtlayıcıdır. İncelenen 8 cami tuvaletinin 4 tanesi cami avlusunun içerisinde yer almaktadır. Tuvaletlerin konumu bakımından cami avlusu içerisinde yer almanın kadınların erişimini zorlaştırmasının yanı sıra cami avlusundaki örneklerde karşımıza çıkan herhangi bir tabela ile gösterilmemiş olma, sonradan kapıya el ile yazılan “WC BAYAN ERKEK GİREMEZ” şeklindeki işaretleme ya da benzer şekilde erkek tuvaletinde herhangi bir ücret tabelası bulunmazken kadınlar tuvaletinde yer alan “ücretlidir” uyarısı, caminin bir erkek pratiği olması ile ilişkilendirilebilir. Erkekler için oluşturulan ve daha çok erkeklerin kullandığı bu mekânlarda kadınların ötekiliği tuvaletlerin mekânsal inşasında da belirgindir. Ayrıca çalışma sahasındaki 1 cami tuvaletinde (İbrahim ağa cami tuvaleti) araştırma sürecinde erkek tuvaleti açık iken kadın tuvaletinin 2 kez kilitli bulunması da bir diğer dışlayıcı pratiktir.

Bir başka mekânsal eşitsizlik inşası tuvaletlerin girişlerine dair yön farklarında karşımıza çıkmaktadır. Yine cami tuvaletlerinin 3’ünde kadın tuvaletleri erkek tuvaletlerine göre arka-yan cephede konumlanmıştır. Bunlara ek olarak incelenen tuvaletlerin 3 tanesinde erkek tuvaletinde olmayıp yalnızca kadın tuvaletinin önünde oluşturulmuş paravan düzeni de kadın bedeninin mahrem inşasına işaret etmektedir. Bu mahrem inşaya eşlik eden bir diğer mekânsal temsil de incelenen tuvaletlerin 3 tanesinde “bayan” tabelasına karşın “erkek” tabelasının oluşturulmuş olmasıdır. Bu inşa 1 örnekte tabelanın ilk hali olarak karşımıza çıkarken 2 örnekte ise sonradan yapıştırılan kâğıtlar ile oluşturulmuştur. Her ne şekilde olursa olsun bay-bayan ya da kadın-erkek şeklinde oluşturulması gereken tabelaların bayan-erkek şeklindeki inşası kadın olmanın saklanması, erkek olmanın vurgulanan bir özellik olması şeklindeki toplumsallığın mekânsal inşasıdır.

İncelenen tuvaletlerin yarısından fazlasına basamak ile girilmektedir. Bazısı bir ya da birkaç basamak ile inilen-girilen (Şekil 1'de 1¹⁰, 4, 6, 8, 9 ve 16 numaralı) tuvaletlerin yanı sıra çok basamak ile inilen yer altı konumda olanlar (Şekil 1'de 3,5,7,12 ve 15 numaralı) güvensiz oluş itibarıyla de cinsiyet temelli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bununla birlikte kadınların bakım rolleri ile ilişkilendirildiğinde bebek arabası, engelli-yaşlı bakım sandalyesi vb. ile kentte bulunan kadınlar için kamusal tuvalet erişimini zorlaştırır ve yukarıda Lowe (2019) 'ın açıkladığı Susan Cunningham deneyimini akla getirir.

SONUÇ

Kentler bir dizi eşitsizliklerin bir araya geldiği yerlerdir. Bu eşitsizlikleri Marksist perspektifle sınıf temelinde tartışan ve alt-orta sınıfın kentsel yaşama katılımını kent hakkı olarak tanımlayan Lefebvre'nin (2015) bu kavramsallaştırmasından yola çıkarak barınma, ulaşım, güvenlik gibi temel gereksinimlerin yanı sıra kentte var olma konusu önem kazanmaktadır. Bu varoluşu etkileyen birçok faktörün yanında tuvalet gibi son derece zaruri bir ihtiyacın karşılanması da en öncelikli *olması gereken* konulardan biridir. Buna rağmen dünyanın birçok kentinde kadınlar için kamusal tuvalet oluşturulması erkekler için oluşturulan kamusal tuvaletlerden çok sonradır. Bununla birlikte günümüzde bile halen kamusal tuvaletlere erişim cinsiyet temelinde eşit değildir.

Balıkesir kenti örneğinde kamusal tuvaletler bir bütün olarak dikkate alındığında MİA olarak tanımlanan bölgede başta sayıca yetersiz-az olmaktan kaynaklan mesele, bazı yerlerde erkek tuvaletine eş bir kadın tuvaletinin yer almadığı durumlar (Şekil 1'de 10 no'lu) ve kabin-alan eşitsizliği dikkate alındığında cinsiyet temelinde daha vahim bir hal almaktadır. Buna bazı durumlarda erkek tuvaletinde bir ücret tabelası yer almazken kadın tuvaletinde ücret uyarısının yer aldığı durumlar da (Şekil 1'de 4 nolu) eklenmektedir. Banks (1991), Barcan (2005), Evcı (2022), çalışmalarında erkekler tuvaletinde olmayıp kadınlar tuvaletinin neredeyse karakteristiği olan bir özellikten bahsederler: *sıra bekleme!*. Kadınlar için erkek pisuvarlarına eşdeğer bir düzenlemenin olmaması, daha az kadın tuvaleti, kadın tuvaletlerinde daha az kabin, erkeklerin kullanabileceği alternatif kullanım alanlarının (kıraathane, cami gibi) kadınlar için sınırlı olması bu sorunun diğer bileşenleridir. Üstelik kadınların cinsiyet temelli fizyolojik gereksinimleri ve bakım vb. rolleri sebebiyle kamusal tuvalete daha çok ihtiyacı vardır. Araştırma sahasında sadece erkekler için oluşturulmuş ve etrafında-yakınında herhangi bir kadın kamusal tuvaleti bulunmayan 10 nolu kamusal tuvaletten başka yani buna ek olarak, bay-bayan/kadın-erkek tuvaletlerinin yan yana bulunduğu durumlarda da kadınlar için toplam 37 tuvalet kabinine karşılık erkekler için 62 tuvalet kabini ve 35 pisuvar mevcuttur. Erkekler için ayrılan bölmeler kadınlar için ayrılanların 3 katından fazladır. Ayrıca 13 numaralı tuvalet ve 2 numaralı tuvalette kadın kabini saha araştırması sırasında kilitli bulunmuştur.

Balıkesir kenti örneğinde kamusal tuvaletlerin yarısının cami tuvaleti olması nedeniyle, cami avlusu içerisinde bulunma, cami daha çok erkekler tarafından kullanıldığı için kadınların kamusal tuvalete erişimini kısıtlayıcıdır. Çalışma sahasında erkek tuvaletlerinden ayrı olarak kadın tuvaletlerinin önünde (Şekil 1'de 12, 14 ve 16 nolu) paravan düzenlemesi cinsiyet temelli mahrem algıya işaret etmektedir. Yanı sıra yaygın bir özellik olan yeraltı konumu hem bebekli çocuklu kadın kullanıcıları açısından elverişsiz hem de engelli bireyleri dışlayıcıdır. Bazı tuvaletlerde engellilere yönelik mekân düzenlemesi var (Şekil 1'de 2, 11, 13 ve 14 nolu) iken çoğunda yoktur. Kamusal tuvaletlerin çoğunluğu engelli bireyleri dışlayıcı iken tamamında norm dışı cinsiyetlere yönelik herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.¹¹ Tüm bu eşitsizliklere güvenlik ve rahatsız edilme ihtimalleri bakımından kamusal tuvaletlerin yeraltı konumları da eklenmektedir. Merdiven ile erişim ayrıca bakım görevinden sorumlu tutulan, bebek-çocuk arabası ve engelli sandalyesi kullanan kadınlar için de elverişsizdir. Ayrıca kamusal tuvaletlerin gece saatlerinde kapalı olmaları yani 7/24 bir ihtiyacın 7/24 karşılanmaması da önemli bir kısıtlılıktır¹².

10 1 nolu kamusal tuvalette basamak yoktur ancak girişinde bulunan eşik yükseltisi (Fotoğraf 1) engelli sandalyesi ve bebek arabası kullanımına uygun değildir.

11 Araştırma sahasında sadece 1 nolu kamusal tuvalet cinsiyet ayrımı-gösterimi olmayan bir tuvalettir.

12 Araştırma sahasında gece saatlerinde kapalı-kilitli olma bilgisi haritada 13 nolu tuvalet için bizzat araştırmacı tarafından deneyimlenmişken ayrıca örneğin haritada 11 nolu Zağnospaşa cami tuvaleti için de tuvalet görevlileri ile yapılan enformel görüşmeden edinilmiştir.

Tüm bu kısıtlılıklar ile birlikte kent merkezinde ücretli kamusal tuvaletler de mevcuttur. Bu işletmelerin varlıklarını sürdürüyor olmaları bile yani ücretsiz tuvaletler varken ücretli tuvaletlerin de kullanıcı buluyor olması kentteki kamusal tuvalet hizmetinin yetersiz olduğunun göstergesidir. Ve tam da bu noktada sınıf temelli bir mesele olarak kent hakkı bağlamında vücut bulmaktadır. Üst sınıftan kişilerin kafe, restoran, mağaza, güzellik salonu gibi kullanımlarının onlara sunduğu tuvalet imkânlarının yanı sıra ücretli tuvaletleri kullanmaları da onlara avantaj sağlarken yoksul kişiler ücretsiz kamusal tuvalet ararlar. Bu bağlamda kamusal tuvaletlerin eksikliği kadınların kentte bulunabilmelerini, bulunma sürelerini ve hareket alanlarını doğrudan etkiler. Nitekim kadınların kentte hareket etme yeteneğini sınırlayıcı olması bakımından mesane kavramı, kadınların evden uzaklaşmasını engelleyen bir tür “tasma” olarak metaforlaştırılmıştır (Cooper vd., 2000: 426). Bu kapsamda kentsel yaşama katılımının zaruri gereksinimlerinden biri de acilen kamusal tuvaletlerdeki bu eşitsizliklerin giderilmesi ve kadın ihtiyaçlarının dikkate alınmasıdır.

Bu çalışma ile cinsiyet temelli eşitsizlikleri kentsel kamusal hizmetler üzerinden inceleyen çalışmalarda üzerine az konuşulan bir konu olan kamusal tuvaletleri bir kent hakkı olarak düşünmeye kapı aralamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda değişen mekânsal ölçeklerde kamusal tuvaletlere erişimin cinsiyetli boyutlarının, kullanıcı deneyimleri aracılığıyla da incelenmesi ayrıca önemlidir.

KATKI BELİRTME

Saha araştırmasındaki destekleri için yüksek lisans öğrencim Cansu Dönmez'e, lisans öğrencim Recep Konuşkan'a ve eşime teşekkür ederim.

| EXTENDED ABSTRACT |

Gender-Based Inequalities in Access to Public Toilets as an Underdiscussed Urban RightGüldane MİRİOĞLU KAVUK **INTRODUCTION**

The distinction of public and private space has been criticized for reinforcing the gender-based space division, as if work areas were allocated to men and the residential areas to women (Bondi, 1992, 1998, 2005; Bondi & Domosh, 1998; Bondi & Rose, 2003; Fenster, 1999; McDowell, 1993; Wilson, 1992). Feminist urban studies developed within the framework of gender-based division of space. The exclusion of women from urban public space, the practices that produce this exclusion, urban service inadequacies, etc. Access to public toilets is a little-studied issue in Turkey. In this context, only two studies were found in Turkish literature¹³.

The main problem of this research is the lack of public toilets for women in some important locations in Balıkesir city center and the underground and unsafe location of public toilets. This assumption is based on the researcher's experiences in 2016 when she was in the public space for a long time for her doctoral thesis. Access to public toilets is a right, as it is the most basic and universal need. It is also a city right in terms of facilitating and/or limiting being in public spaces. This study aims to consider public toilets as an urban service that makes or restricts being in the city and to reveal gender-based differences in this regard.

PUBLIC TOILET AND THE GENDER ISSUE

Although the development of public toilets dates back to the 1800s, the first developments were for men only (Cavanagh & Ware, 1990). Moreover, various gender-based differences and roles make public toilets more essential for women.

Different Biologies of Women

Because they have to squat when using the toilet, the time women spend in the toilet is extended. This difference necessitates the need for more public toilets and cabins for women. This fact (that they have to squat) also creates a need for cleaner toilets. When women's menstrual periods are added, both the need for public toilets and hygiene become more understandable.

13 These are (Sözbir – Köylü & Er, 2015) and (Evcı, 2022).

When the pregnancy processes are added to this (the need to use more toilets during pregnancy, the importance of hygiene during pregnancy, etc.), the importance of the issue becomes even clearer.

Care (child, elderly, disabled) and Shopping

In patriarchal societies duty of care is given to women, so women need public toilets more, regardless of the gender who is being cared for. Responsibility for care also brings to mind the need for gender-neutral toilets. Suitability of public toilets for stroller or wheelchair use (stairway entrances-width, etc.) and hygiene are other dimensions that gain importance. Lowe (2019) talks about underground toilets with steep stairs and their inconvenience, especially for women with children. Additionally, since care duties force women to carry more items with them, having places to hang items in toilets is also a gender-based issue.

Security and Privacy

In the context of security and privacy, the locations of public toilets (positioning on the main street or side street, in secluded or busy areas, underground or above ground, positioning according to the usage functions in the vicinity, positioning according to the men's toilet, etc.) are important.

Intersectional Otherness and Public Toilets

The clearest dilemma on this issue is which public toilet LGBTI individuals will use. No matter which one they choose, there are problems (Sözbir-Köylü & Er, 2015; Evci, 2022). Lowe (2018), describes public bathrooms as a “minefield” for transgender individuals.

Another intersectional otherness is related to class. Barcan (2005), defines public toilets as segregation spaces based on class differences. In the 19th century, when public toilets were limited, first-class women had access to semi-public facilities in restaurants or stores. This is another dimension of class inequality (Arvidsson & Pinto, 2022).

Another intersectional otherness is related to disability. In cases where the adequacy of public toilets is a matter of debate, the absence of arrangements for the disabled in every public toilet produces an intersectional otherness. Another intersectional otherness is race-based inequalities.

LITERATURE REVIEW

Gender-based inequalities in public toilets are discussed with various examples and theoretical explanations by Banks (1991), Barcan (2005), Lowe (2018), Cavanagh & Ware (1990), etc.

Public toilets and gender relations is an important issue that is examined in many cities around the world. Arvidsson & Pinto (2022), is about women's needs and demands on public toilets in the context of the right to the city in three major cities of Sweden. Anderson (2005) is about the relationship between public toilets and women's urban public space movements. Cooper et al. (2000), is about gender differences in the public toilets in Dunedin (New Zealand).

Another issue is about the division of toilets by gender and the access of LGBTI individuals to public toilets. Gender-neutral toilets in the UK (Greed 2019), isolation of transgender people in US public restrooms (Zurn, 2019), and violence experiences of non-heterosexual women (Browne, 2004) are some of them.

In Turkish, Evci (2022) is about the normative patterns of public toilets; Sözbir – Köylü and Er (2015) focused on the perception of cleanliness in user experiences.

METHOD

The research area is the Central Business District (CBD) and the immediate surroundings of the CBD of Balıkesir city center. The boundaries of the study area (information on the boundaries of Balıkesir city CBD and its surroundings) are based on the study of Mirioglu (2019). The structured observation technique was used in data collection. In this context, all toilets were examined by the locations and their spatial constructions (such as the number of cabins, being underground – access by stairs, being suitable for baby carriage or wheelchair, cabin-urinal differences, signs, etc.). The data was collected in May, June, July, August and October 2023 and were analyzed descriptively.

PUBLIC TOILETS AND GENDER IN BALIKESIR CITY

There are 16 free public toilets in Balıkesir city CBD and its surroundings, 8 of which are mosque toilets and 8 of which are local municipal services independent of mosques (Figure 1). The most salient finding about the public toilets and gender is the “men-only toilet” located on Cıviciler Street (number 10 in Figure 1). The fact that there is no provision for women next to this men’s toilet is one of the most primitive forms of public service inequality based on gender. Apart from the public toilet mentioned (number 10 in Figure 1), in addition to this, in cases where male-female toilets are located side by side, the inequality between men’s and women’s toilet cabins is salient. There are 37 toilet cabins for women and 62 toilet cabins + 35 urinals for men. In other words, closets (including urinals) reserved for men are more than 3 times those reserved for women.

In addition to numerical inequality, in the research area, half of the public toilets are mosque toilets. This spatial feature restricts women’s access to public toilets as mosques are used mostly by men. 4 of the 8 mosque toilets are located in the mosque courtyard. Being located in the mosque courtyard makes it difficult for women to access.

Another spatial inequality is the difference in the entrances to the toilets. Again, in three of the mosque toilets, women’s toilets are located at the side and rear of the men’s toilets. In addition, in three of the toilets that were examined, the screen arrangement created only in front of the women’s toilet points to the confidential construction of the female body.

More than half of the toilets examined are accessed by stairs. While some of them are accessible by a one or few steps, the underground ones (numbered 3, 5, 7, 12 and 15 in Figure 1) have a lot of steps. These are not only a gender-based disadvantage in terms of being unsafe, but also when associated with women’s care roles, it makes difficult access to public toilets for women again.

CONCLUSION

Several inequalities come together in cities. In addition to basic needs such as housing, transportation and security, the issue of existing in the city is also important. Among many factors affecting this existence, the toilet is one of the important issues. However, in many cities around the world, public toilets for women were arised much later than public toilets for men. Unfortunately, even today, access to public toilets is still unequal based on gender.

Banks (1991), Barcan (2005), Evcı (2022), talk about a feature that is almost characteristic of the women’s toilet: waiting in line! Components of this problem are, fewer women’s toilets, fewer cabins in women’s toilets, the lack of a regulation equivalent to men’s urinals, and the limited use of alternative areas for women. Moreover, due to gender-based physiological needs and their care roles, etc. women need public toilets more.

In the example of Balıkesir city, in addition to numerical inequalities, other limitations are that half of the public toilets are mosque toilets, especially some in the mosque courtyard, access to the toilets by steps, and some are underground. The lack of public toilets affects women’s presence in the city and their mobility. As a matter of fact, in terms of limiting women’s ability to move in the city, the concept of the bladder has been metaphorized as a kind of “leash” that prevents women from moving away from home (Cooper vd., 2000: 426). In this context, one of the essential requirements for participation in urban life is to eliminate these inequalities in public toilets and take women’s needs into account.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abel, E. (1999). Bathroom doors and drinking fountains: Jim Crow's racial symbolic. *Critical Inquiry*, 25(3), 435-481. <https://doi.org/10.1086/448930>
- Anderson, R. (2005). Gender, Class and Bodily Functions in the Urban Past: a Preliminary Historical Geography of Toronto's Public Lavatories. http://www.yorku.ca/anderson/geog4040-07/anderson_2005.pdf adresinden erişilmiştir.
- Arvidsson, M., & Pinto, A. B. (2022). Public toilets for women: How female municipal councillors expanded the right to the city in Sweden, c. 1910–1925. *Women's History Review*, 31(3), 476-495. <https://doi.org/10.1080/09612.025.2021.1950335>
- Banks, T. L. (1991). Toilets as a feminist issue: A true story. *Berkeley Women's Law Journal*, 6, 263-289.
- Barcan, R. (2005). Dirty spaces: Communication and contamination in men's public toilets. *Journal of International Women's Studies*, 6(2), 7-23.
- Beebeejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. *Journal of Urban Affairs*, 39(3), 323-334. <https://doi.org/10.1080/07352.166.2016.1255526>
- Bondi, L. (1992). Gender symbols and urban landscapes. *Progress in Human Geography*, 16(2), 157-170. <https://doi.org/10.1177/030.913.259201600201>
- Bondi, L. (1998). Gender, class, and urban space: public and private space in contemporary urban landscapes. *Urban Geography*, 19(2), 160-185. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.19.2.160>
- Bondi, L. (2005). *Gender and the reality of cities: Embodied identities, social relations and performativities*. Edinburgh Research Archive Institute of Geography Online Paper Series: GEO-005. Eylül 2023 tarihinde <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/822> adresinden erişilmiştir.
- Bondi, L. & Domosh, M. (1998). On the Contours of Public Space: A tale of three women. *Antipode*, 30(3), 270-289. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00078>
- Bondi, L. & Rose, D. (2003). Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography. *Gender, Place & Culture*, 10(3), 229-245. <https://doi.org/10.1080/096.636.9032000114000>
- Browne, K. (2004). Genderism and the Bathroom Problem: (Re)materialising sexed sites, (re)creating sexed bodies. *Gender, Place & Culture*, 11(3), 331-346. <https://doi.org/10.1080/096.636.9042000258668>
- Carol, H. (1960). The hierarchy of central functions within the city. *Annals of the Association of American Geographers*, 50(4), 419-438. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1960.tb00359.x>
- Cavanagh, S. & Ware, V. (1990). Less convenient for women. *Built Environment* (1978-), 279-287.
- Cooper, A., Law, R., Malthus, J., & Wood, P. (2000). Rooms of their own: public toilets and gendered citizens in a New Zealand city, 1860-1940. *Gender, Place & Culture*, 7(4), 417-433. <https://doi.org/10.1080/713668884>
- Corradi, G., Theirs, C., Garcia-Garzon, E., & Barrada, J. R. (2023). A silent burden: How negative experiences with public toilets impact quality of life and life satisfaction. *Scandinavian Journal of Psychology*, 64(4), 495-503. <https://doi.org/10.1111/sjop.12914>
- Evcil H. L. (2022). *Eril Tahakkümün Yeniden İnşasında Kamusal Tuvaletler*. (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, İstanbul).
- Fenster, T. (1999). Space for Gender: Cultural Roles of the Forbidden and the Permitted. *Environment and Planning D: Society and Space*, 17(2), 227-246. <https://doi.org/10.1068/d170227>
- Garber J.A. (2017). Cinsiyet ve Cinsellik, içinde: Davies S.J. ve Imbroscio D.L. (Ed.), *Kentsel Politika Teorileri*. (Çev: Şevket Emek Ataman). s. 385-416. İstanbul: Litera Yay.
- Gospodinov, G. (2018). *Doğal Roman*. (Çev: Hasine Şen Karadeniz). İstanbul: Metis Yay.
- Greed, C. (2019). Join the queue: Including women's toilet needs in public space. *The Sociological Review*, 67(4), 908-926. <https://doi.org/10.1177/003.802.6119854274>
- Kern, L. (2019). *Feminist Şehir*. (Çev: Beyza Sumer Aydaş). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kogan, T. S. (2007). Sex-separation in public restrooms: law, architecture, and gender. *Michigan Journal of Gender & Law*, 14(1), 1-57.
- Kogan, T. S. (2010). Sex Separation: The Cure-All for Victorian Social Anxiety. In H. Molotch & L. Noren (Eds.), *Toilet* (145-164). London: New York University Press.
- Küçükaslan, B. (2017). *İstanbul'dan Sakat Manzaranın*. İçinde: *Beyond İstanbul. Mekanda Adalet ve Sakatlık*. ss. 20-24. ISSN: 2587-2508. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: Sel yay.
- Lowe, L. (2019). *No place to go: How public toilets fail our private needs*. UK: Melville House.
- McDowell, L. (1993). Space, place and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*, 17(2), 157-179. <https://doi.org/10.1177/030.913.259301700202>
- Mirioglu, G. (2019). *Balıkesir kentinde kadınların kamusal mekân kullanımı: Feminist bir perspektif*. (Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Balıkesir).

- Murphy, R. E., & Vance, J. E. (1954). Delimiting the CBD. *Economic Geography*, 30(3), 189-222. <https://doi.org/10.2307/141867>
- Penner, B. (2013). *Bathroom*. UK:Reaktion Books.
- Sözbir-Köylü, Z., & Er, H. A. (2015). Kamusal tuvaletlerde kullanıcı deneyimini anlamak: Bir araştırma yöntemi olarak kültür sondaları. *Tasarım+ Kuram*, 11(19), 76-94.
- Uğur, A., & Aliğaoğlu, A. (2013). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Wilson, E. (1992). Görünmez Flaneur. *Çev. F. Çulha ve A. Bora. Birikim*, 43, 54-65.
- Zurn, P. (2019). Waste culture and isolation: Prisons, toilets, and gender segregation. *Hypatia*, 34(4), 668-689.